



HET VERHAAL VAN
NEDERLAND

ONZE GESCHIEDENIS VAN
DE PREHISTORIE TOT NU

NWADAM



HET VERHAAL VAN
NEDERLAND

ONZE GESCHIEDENIS VAN
DE PREHISTORIE TOT NU



Het verhaal van Nederland Podwalks
ntr.nl/hvvn_podwalks



Het verhaal van Nederland Podcast
ntr.nl/hvvn_podcast



Het verhaal van Nederland Zapp Histories
ntr.nl/hvvn_zapp

Eerste druk februari 2022

Derde druk maart 2022

© 2022 concept en redactie Florence Tonk

© 2022 tekst hoofdstukken 2-9 Florence Tonk

© 2022 tekst hoofdstukken 1 en 10 Louise Koopman

© 2022 NTR, Tuvalu Media, Uitgeverij Nieuw Amsterdam

Alle rechten voorbehouden

Ontwerp en opmaak omslag en binnenwerk: bij Barbara

Prepress: Plusworks, Amsterdam

NUR 688

ISBN 978 90 468 2868 7

nieuwamsterdam.nl

ntr.nl/hetverhaalvannederland



De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten op de afbeeldingen in dit boek te regelen volgens de wettelijke bepalingen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich tot de uitgever wenden.

**TUVALU
MEDIA**

ntr:

Inhoud

Voorwoord	6
1 Jagers en boeren (20.000-50 v.Chr)	8
2 Romeinen en Germanen (50 v.Chr.-300 n.Chr.)	30
3 De Friezen en de Franken (500-1000 n.Chr.)	52
4 Moord en machtsstrijd in Graafschap Holland (1000-1300)	78
5 Groeiende steden, vernieuwing en de pest (1350-1550)	104
6 Geboorte van de Republiek (1550-1600)	132
7 Rijkdom, strijd en uitbuiting in de 17e eeuw (1585-1648)	160
8 Van revolutie tot koninkrijk (1781-1815)	188
9 De sociale kwestie (1890-1900)	214
10 Bevrijders en bezetters (1930-1950)	240
Eindnoten	266
Beeldverantwoording	268
Verantwoording en bronnen	270





Voorwoord

7

Dit boek vertelt een verhaal van het land waarin we wonen.
Een verhaal van gouden bergen, en zwarte bladzijden.
Via keerpunten in onze geschiedenis krijg je een beeld
van wie we zijn en hoe we zo zijn geworden.

Het verhaal van Nederland gaat over boeren, burgers, vissers en vorsten.
Over heren en paupers, over de vrouwen en mannen die onze geschiedenis vertolken.
Over volken die hier wegtrokken en de vele nieuwkomers die hier aankwamen.
Het is het verhaal van alle provincies en gewesten die ons land rijk is of was.

Het verhaal van Nederland vertelt over mensen zoals jij en ik,
over hen die hier ooit hebben geleefd.
Het is een verhaal over oorlog en vrede.
Over vroeger en nu. Over dichtbij en ver weg.
Dit is ons verhaal.

Daan Schuurmans



8

1 Jagers en boeren

20.000 V.CHR. - 50 V.CHR.

Een vlakte begroeid met kruidige grassen, zo ver als je kunt kijken. De gure wind geselt een kudde rendieren. Met de kont in de wind grazen ze onverstoord door. De enorme kudde verplaatst zich langzaam, in de richting van de horizon. Met zijn hoef schraapt een van de rendieren de harde bodem los. Zijn vacht is grijs, hij is een beetje trager dan de rest. De grond is vochtig, de bevroren bodem lijkt te ontdooien. De grondige geur van aarde. Het rendier snuift en kijkt op. Ergens kraakt iets. Hij beweegt zijn kop, naar links, naar rechts, maar het is weer stil nu. Toch is iets aan het veranderen. Een geur, een bijna onwaarneembaar trillen in de lucht? Het beest schudt zijn kop, bijt in zijn flank tegen de steek van een insect. Dan spitst hij zijn oren. De zon breekt door de grauwe lucht. Opnieuw kraakt er iets. Een pijl schiet door de lucht, treft het dier in de flank. Het rendier stort neer. Hollende voetstappen, geschreeuw, een groepje jagers rent naar het getroffen dier dat daar alleen op de vochtige grond ligt. Zijn kudde is allang weggerend.



Ruim 10.000 jaar v.Chr. eindigt de laatste ijstijd, het weichselien. Zo'n 2,4 miljoen jaar lang hebben ijstijden en warmere tussenperioden elkaar afgewisseld. Het holoceen is de naam van zo'n warmere tussenperiode. Of nou ja, tussenperiode... het is het geologische tijdperk waarin wij vandaag de dag nog altijd leven en het is maar zeer de vraag wanneer (en of) er nog een ijstijd volgt.

Tijdens de ijstijden zijn grote delen van Noord-Europa bedekt met ijs. In de tussenliggende perioden warmt de aarde op, en trekt het ijs zich terug. Bij de voorlaatste ijstijd – van 238.000 tot 126.000 jaar geleden – schuift het ijs zelfs tot over de helft van Nederland tot de lijn Haarlem-Utrecht-Nijmegen, ook wel bekend als de HUN-lijn. Dikke landgletsjers stuwen het land omhoog. Stuwwallen zoals de Grebbeberg en de Utrechtse Heuvelrug ontstaan in deze periode.

In de ijsskoude perioden is het gebied waar nu de Noordzee ligt een droge vlakte. Het land dat later Nederland zal heten, bestaat uit een onbegroeide poolwoestijn, waar ijzige winden waaien. Het zijn onbewoonbare vlakten.¹ Boomgroei is hier nauwelijks mogelijk. Tussen de verschillende ijstijden door, en na het einde van de laatste ijstijd, stijgt de temperatuur langzaam en verandert het landschap in steppeachtig gebied.

Deze mammoetsteppe is geen dor toendralandschap. Door het vele zonlicht – geen lange poolnachten op onze breedtegraad – groeien er grote hoeveelheden grassen en



kruiden. Er is genoeg water door het smeltende ijs en regen in het voorjaar. Zo ontstaat een rijke steppe.² Er leven grote grazers, mammoeten, wolharige neushoorns, rendieren, muskusossen en de steppewisent. Met daarbij een heleboel jagers zoals de bruine beer, de holenbeer, de holenleeuw en de holenhyena. De kudden leiden een nomadisch bestaan, ze bewegen mee met de stijgende en dalende temperatuur.³

In museum Naturalis zijn veel overblijfselen te zien van dieren die op de mammoetsteppe leefden, waaronder een volledig skelet van de wolharige mammoet.

De eerste mens arriveert

10

Zo'n 250.000 jaar geleden, in een warmere periode tussen de ijstijden, waagt de eerste mens zich op Nederlands grondgebied. Dat weten we omdat bij Maastricht, in de Belvédère-groeve, sporen van menselijke bewoning zijn opgegraven. Hier zijn stenen werktuigen gevonden van de voorouder van de neanderthaler en de homo sapiens, de homo heidelbergensis. Op een vuursteen mes, dat in diezelfde groeve gevonden is, zijn microscopische resten gevonden van de wolharige neushoorn die ermee geslacht is en waarvan ook botresten werden gevonden. In diezelfde groeve zijn ook de resten van een kamp gevonden van neanderthalers die daar later, rond 80.000 jaar geleden, woonden.

De oorsprong van de mens ligt in Afrika. Vanuit dat continent verspreiden de voorlopers van de moderne mens zich over Europa. Ze vestigen zich in eerste instantie vooral in gebieden waar de temperaturen leefbaar zijn. Rond 42.000 jaar geleden trekt de homo sapiens vanuit Afrika naar Noord-Europa waar dan al neanderthalers leven, zoals degenen in de Limburgse Belvédère-groeve. Enkele duizenden jaren leven neanderthaler en homo sapiens, onze directe voorouder, naast elkaar.⁴

Zo'n 40.000 jaar geleden sterft de neanderthaler uit. Is hij verdrongen door de homo sapiens, die het warmere weer beter aankon? Was de homo sapiens slimmer?⁵ We weten het niet. Lange tijd hadden wij een beeld van de neanderthaler als een simpele ziel die met een knuppel zijn vijand te lijf ging. Maar wetenschappers hebben ontdekt dat dit beeld niet klopt. Archeologische vondsten zoals grottekeningen hebben aangetoond dat neander-

thalers veel intelligenter waren dan eerder werd aangenomen. Op een archeologische site in Zuid-Spanje zijn bijvoorbeeld sieraden en primitieve make-up gevonden, en daaruit blijkt dat ook de neanderthaler een 'zelfbewustzijn' gehad moet hebben, een gevoel van identiteit.⁶ Ze hadden bovendien een groter hersenvolume dan de moderne mens.⁷ Recent onderzoek toont aan dat genen van de neanderthaler terug te vinden zijn in ons DNA. Dat betekent dat neanderthalers en homo sapiens samen kinderen hebben gekregen.⁸ Waarom de homo sapiens zich ontwikkelt tot de huidige moderne mens en de neanderthaler uitsterft, is moeilijk te verklaren.



Het vuurstenen mes uit de Belvédère-groeve.

PREHISTORIE EINDIGT OVERAL ANDERS

Het is misschien een beetje een vreemde term, de prehistorie. 'Voorgeschiedenis', als je het letterlijk vertaalt. Hiermee willen historici zeggen dat het gaat om een stuk geschiedenis waar geen geschreven bronnen van bestaan. Daarom eindigt de prehistorie in elk land op een ander moment. Het moment waarop geschreven bronnen verschijnen is ook in elk land verschillend. De prehistorie is dus geen 'keiharde' tijdsdatering. Omdat we zonder geschreven bronnen grotendeels uit moeten gaan van bodemvondsten, komt er een boel interpretatie bij kijken.

Maar niet alles is af te leiden uit archeologische vondsten. Waar dachten onze voorouders over na? Wat waren hun rituelen? Hoe gingen ze met elkaar om? Spraken ze een taal met elkaar? Om de overblijfselen van vroeger in de tijd te plaatsen, zijn er steeds meer technieken ontwikkeld. Bij jaarringenonderzoek (dendrochronologie) kijken archeologen naar de jaarringen in een boomstam. Bij radiokoolstofdatering wordt de ouderdom van organisch materiaal vastgesteld met behulp van koolstof-14, een chemisch element dat terug te vinden is in alle organisch materiaal, afkomstig van levende organismen zoals planten, dieren of mensen.⁹ Revolutionair is DNA-onderzoek aan archeologische menselijke resten. Dit wordt al sinds de jaren tachtig gedaan maar pas sinds 2014 zijn er nieuwe methodes waarmee we betaalbaar en op grote schaal zelfs hele kleine beetjes DNA kunnen uitlezen, zelfs als dat beschadigd is. Met dit archeologische DNA

kunnen we zien hoe (pre)historische volkeren zich over de wereld hebben verspreid, door specifieke varianten in het DNA te vergelijken tussen mensen en bevolkingsgroepen. Al deze technieken bij elkaar vormen nieuwe puzzelstukken waarmee we steeds meer sporenonderzoek kunnen doen naar de prehistorie.

.....

Jagers-verzamelaars

De overgang van de laatste ijstijd naar het holoceen verloopt niet in een rechte lijn. Een aantal millennia lang wisselen koude en warme periodes elkaar af, waarbij planten en dieren meebewegen met de veranderende temperatuur. Pas rond 10.000 jaar v.Chr. begint de grote gestage opwarming, maar het afsmelten van de enorme landijskappen duurt nog duizenden jaren. Door het smelten van het ijs stroomt de Noordzee vol. Waar je ooit van de Nederlandse kuststrook naar Engeland kon lopen, over een vlakte die Doggerland wordt genoemd, is nu zee. Het einde van de laatste ijstijd betekent het einde van deze mammoetsteppe, het einde van de reuzengrazers. Ze sterven uit. Overblijven de grote kudde rendieren en wilde paarden, die zich aan de omstandigheden kunnen aanpassen en hun leefgebied aanpassen aan het klimaat.

12 Door de klimaatverandering schuift de begroeiing op naar het noorden. De kale vlakte of moerassteppe verandert in een bosachtige omgeving. In het warmer wordende Europa wonen jagers-verzamelaars die leven in de bossen, rivierdalen, bij beken, meren en moerassen. Eerst zijn er alleen naaldbossen, maar na verloop van tijd verschijnen ook loofbomen. Van een jager op de vlakte verandert de mens in een jager-verzamelaar in de bossen, langs rivieren en langs de kust. De mensen zijn mobiel en trekken rond, overal verzamelen ze wat ze nodig hebben. Knollen, wortels, eetbare planten, wild en vis. Ze leven in kleine groepen bij elkaar. Familieverbanden van misschien één of twee families. Hooguit een paar dagen blijven ze op dezelfde plek waar ze kampementjes van eenvoudige hutten bouwen. Het zijn onafhankelijke groepen met eigen tradities en weinig onderling contact.

BODEMVONDSTEN

DE KANO VAN PESSE

In augustus 1955 wordt er bij het afgraven van veen voor de aanleg van de A28 in de gemeente Ruinen in Drenthe, vlak bij het dorp Pesse, op ongeveer 2,5 meter diepte een horizontaal liggende boomstam gevonden. Met enige moeite wordt de boomstam naar boven gehaald en op een kar gelegd. Maar hij rolt ervan af en blijft op de grond liggen, het valt niemand op. Hendrik Waanders, een oplettende inwoner van Pesse die vlakbij woont, vindt de boomstam en ziet er iets bijzonders in. Op een grote kruiwagen brengt hij het gevaarte naar zijn huis en legt het in zijn tuin. Hij benadert de voorzitter van de Drents Prehistorische Vereniging en de penningmeester van de Stichting vrienden van het Drents Museum. Zij nemen contact op met het Biologisch Archeologisch Instituut in Groningen. Ook daar denken ze dat dit niet zomaar een boomstam is, maar een gebruiksobject uit vroeger tijden: een kano. Vrijwel onmiddellijk rijst de vraag hoe het voorwerp geconserveerd moet worden. Zulk oud hout kan je niet eenvoudigweg laten drogen, want dan ontstaan er scheuren en vervormingen. Uiteindelijk besluiten ze de boot in bevroren toestand te laten drogen en niet met een impregneringsmiddel te behandelen. Tot de tijd dat de



De boomstamkano van Pesse, voor zover bekend het oudste vaartuig ter wereld.

aparte installatie die daarvoor nodig is, gebouwd is, wordt de boot in een koelruimte van het gemeentelijk abattoir in Groningen gestald, en daarna nog geruime tijd in een koelcel van een vishandelaar in Groningen opgeslagen, bij een temperatuur van min 20 graden Celsius. Het eigenlijke droogproces vindt plaats in een luchtdichte cilinder. De 3 meter lange en 45 centimeter brede kano is gemaakt van de stam van een grove den. Al vrij snel na de ontdekking kan de ouderdom van de boomstam worden vastgesteld aan de hand van ^{14}C -datering. Omgerekend in kalenderjaren weten we nu dat de boot ergens tussen 8040 en 7510 v.Chr. moet zijn gemaakt. Maar is het wel een echte boot? Om dat uit te zoeken is de kano in 2001 zorgvuldig nagemaakt door medewerkers van het Drents Museum in Assen. Ze selecteren een mooie boomstam en hakken die met prehistorische werktuigen zoals vuurstenen bijlen (ook nagemaakt) in de vorm van de originele kano. Bij een proefvaart blijkt de kano inderdaad te kunnen varen.

En toen waren er boeren

Terwijl in het gebied dat nu Nederland heet kleine groepen jagers-verzamelaars leven, wordt er in het vruchtbare 'Halve Maan'-gebied in het Midden-Oosten al vanaf 9000 v.Chr. landbouw bedreven. Dit vruchtbare gebied bevindt zich op de plek waar nu (delen van) Libanon, Syrië, Iran, Koeweit, Jordanië, het zuiden van het hedendaagse Turkije, Israël, Palestina en het noorden van Egypte (rond de Nijl) liggen. Van jagen-verzamelen zijn de bewoners daar stap voor stap overgegaan op de eigen productie van voedsel. Niet alleen telen ze groenten en granen op hun akkers, ze houden ook schapen, geiten, varkens en runderen. Deze dieren zijn gedomesticeerd, niet wild meer. Zo zet de mens de natuur steeds meer naar zijn hand.

Landbouw betekent een verandering van levenswijze: in plaats van rond te trekken, blijven boeren op één vaste plek wonen en dat heeft gevolgen. Jagers-verzamelaars hebben bijna geen bezit, want dat zit ze alleen maar in de weg in hun rondtrekkende bestaan. Boeren hebben dat wel. Ze bewaren niet alleen opbrengsten van het land, maar ook potten, pannen en allerlei huisraad. Dit verandert de manier waarop mensen samenleven en hun huizen bouwen.¹⁰ De overgang van een samenleving die bestaat uit jagers-verzamelaars naar een agrarische samenleving wordt de neolithische revolutie genoemd. Het betekent een fundamentele verandering van levenswijze. De neolithische revolutie vormt de bakermat van onze huidige maatschappij, van wie we nu zijn.

14 Vanuit het gebied van de Halve Maan breidt de boerencultuur zich tussen 7000 en 5000 v.Chr. uit naar oost en west. Waarom de boerenmigranten naar het westen en oosten trekken is niet helemaal duidelijk. De bevolking groeide, maar ook weer niet zo hard dat er ruimtegebrek ontstond. Een andere oorzaak voor de verhuizing zou kunnen liggen in een verandering van het klimaat, maar ook daar lijken geen bewijzen voor te zijn. Het zal waarschijnlijk eerder te maken hebben met 'ondernemingszin': een zoektocht naar betere mogelijkheden voor het bestaan. Misschien is het wel een eigenschap die bepalend is geweest voor de ontwikkeling van de homo sapiens tot de moderne hedendaagse mens: een drang naar verder, beter, meer.

De Bandkeramiekcultuur

Rond 5300 v.Chr. vestigen de eerste boeren zich in het huidige Nederland, in Zuid-Limburg op de vruchtbare lössgronden. Hun cultuur is ontstaan in de westelijke Hongaarse laagvlakte, Transdanubië, rond 5500 v.Chr. en heet de Lineaire Bandkeramiek, vernoemd naar het aardewerk met bandvormige versieringen die kenmerkend zijn voor deze cultuur. Overal in hun verspreidingsgebied zien we dezelfde soort nederzettingen: grote

boerderijen van soms wel dertig meter lang, met kolossale boomstammen als dakdragers, de wanden dichtgesmeerd met leem. Rondom de huizen varkens, schapen en geiten, en tuintjes met erwten en linzen. Aan de rand van de nederzetting akkers met graan: emmer en eenkoorn, twee soorten oertarwe.¹¹

Als de boerenbevolking groeit, worden de nederzettingen steeds groter. De Bandkeramiekers in hun afzonderlijke nederzettingen hebben weinig met elkaar te maken. Ze hebben wel contact maar er is geen centraal bestuur, geen gezamenlijke leiding. Dat er onderling contact is weten we omdat we sieraden en gereedschap van hetzelfde materiaal hebben gevonden in verschillende gemeenschappen in het Bandkeramisch verspreidingsgebied. Ze wisselden dus geschenken uit of handelden met elkaar.¹²

Als de bevolking in het huidige Nederlandse grondgebied groeit, valt de Bandkeramiegemeenschap uiteen in regionale groepen. Op basis van de plattegronden van de nederzettingen die archeologen hebben teruggevonden, en op basis van de verschillende grootte van de huizen, is te zien dat er steeds meer sociale verschillen ontstaan, verschillen tussen de mensen wat betreft hun plek en positie in de gemeenschap.¹³



Een nagebouwde Bandkeramische boerderij in Aubechies, België.



Bandkeramische potten uit het museum De Domeinen in Sittard.

Gedeelde rituelen

De Bandkeramiekers delen niet alleen aardewerk en sieraden, maar ook begraaftradities. Ze begraven hun doden tussen de huizen in een kenmerkende houding: gehurkt met opgetrokken benen, in slaaphouding. Later worden de doden begraven op afzonderlijke grafvelden. Ze geven hun doden grafgiften mee; een beker, werktuigen, of wat sieraden. Sommige graven hebben rijkere giften dan andere. Waarschijnlijk is dit een afspiegeling van de status en positie van de overledene.¹⁴

Na vier eeuwen valt de Bandkeramiekcultuur uit elkaar. Archeologen weten niet waarom. Misschien raken hun nederzettingen overbevolkt, of ontstaan er conflicten tussen bewoners. Of krijgen de nederzettingen ruzie met elkaar? Rond de restanten van laat-Bandkeramische dorpjes zijn omheiningen gevonden. Een verdediging tegen vijanden? Of zijn het klimaatveranderingen die de Bandkeramiekers fataal werden?¹⁵ We weten het niet, maar de cultuur verdwijnt zonder veel sporen achter te laten, afgezien van graven en restanten van hun nederzettingen.

De boeren van de Bandkeramiekcultuur zijn overigens bij aankomst niet in leeg gebied terechtgekomen. Als zij rond 5300 v.Chr. in Zuid-Limburg neerstrijken, leven daar al jagers-verzamelaars, net als op de rest van het Nederlandse grondgebied. Maar waar in andere delen van de wereld de jagers-verzamelaars vrij snel overstappen op een agrarisch bestaan, gaat de overgang in Nederland heel geleidelijk. Pas rond 3000 v.Chr. is de overgang naar een boerensamenleving in het gebied dat nu Nederland is, min of meer compleet. Kleinschalige akkers, kleine kuddes, blijven nog lang bestaan naast het jagen-verzamelen.

16 Vooral het westen van Nederland, de rivierdelta, de Rijn en de Maas, is heel rijk aan wild en ander eetbaar goed. Dat zorgt ervoor dat mensen lang succesvol kunnen overleven van de jacht en het verzamelen. Ook de grillige woonomgeving – het onvoorspelbare water – zorgt ervoor dat mensen er niet zo snel voor kiezen op één vaste stek te gaan wonen. Bovendien is het boerenbestaan ook wel een onzekerder levenswijze: je zaait, en uit de grond groeit dan hopelijk in de herfst een gewas uit dat je kunt oogsten. Maar je bent daarbij wel afhankelijk van het weer en van de kwaliteit van het zaad, het duurt allemaal lang en je weet nooit precies wat je kan verwachten. Een eland schieten of een vis vangen is een directere en gemakkelijkere manier om in je onderhoud te voorzien. Hoewel de akkerbouwers meer kinderen krijgen dan jagers-verzamelaars, is het duidelijk dat ze daar een prijs voor betalen: ze zijn altijd aan het werk en hebben nauwelijks vrije tijd.¹⁶

Maar uiteindelijk verdwijnen de jagers-verzamelaars, en wordt het boerenbestaan de dominante levenswijze, wat ook betekent dat mensen niet meer rondtrekken maar op één plek blijven wonen. De groei van de bevolking heeft daar misschien ook een rol in gespeeld. Want jagers-verzamelaars hebben per persoon een groter stuk grond nodig om te kunnen overleven.¹⁷

Swifterbant: jagers-verzamelaars en boeren

Bij het inpolderen van Flevoland, na de Tweede Wereldoorlog, worden de resten van oude huizen gevonden, zo'n veertien in totaal. Het zijn de restanten van de Swifterbantcultuur (5100–3400 v.Chr.), genoemd naar de vindplaats Swifterbant. De Swifterbanters leiden een hybride bestaan: ze leven van de jacht en het verzamelen van voedsel maar ook van akkerbouw. Ze jagen op pelsdieren voor kleding, ze houden varkens en koeien, maken gebruik van visuiken en verzamelen hazelnoten, appels en wilde bramen. Ze wonen aan een kreek in een gebied dat later onder water komt te staan. Tussen de resten van de huizen zijn ook maalstenen gevonden, wat betekent dat er graan werd gemalen, en dat duidt op akkerbouw. Een belangrijke rol speelt die vermoedelijk nog niet.¹⁸ Hun aardewerk is simpel, en niet te vergelijken met het kunstiger keramiek van de Bandkeramiekers. Het Swifterbant aardewerk is sterk vergelijkbaar met het aardewerk van de Ertebølle-cultuur van Denemarken en Noord-Duitsland. Dit is een cultuur van jagers-verzamelaars in Zuid-Scandinavië die autonoom hun eigen type aardewerk ontwikkelde dat vernoemd is naar de eerste vindplaats: Ertebølle.¹⁹

De Swifterbanters leven in groepen van 40 tot 80 personen op de rivierduinen, verhogingen die hen tegen het water beschermen en waarop ze hutten bouwen. Botmateriaal dat gevonden is, duidt erop dat in de Swifterbantcultuur honden, varkens en runderen als huisdieren werden gehouden, en in mindere mate schapen en geiten. Ook vonden archeologen in Swifterbant een menselijk skelet in vrij goede staat, de zogenoemde 'hoofdman van Swifterbant'.

De Swifterbantcultuur verdween, en werd vervangen of opgevolgd door de Trechterbekercultuur (ca. 4350 tot 2800-2700 v.Chr.). De jagers-verzamelaars werden met andere woorden verdrongen door de boeren. De Trechterbekercultuur is een verzamelnaam van een aantal verwante landbouwende gemeenschappen die woonden in het huidige noordelijke deel van Europa. Ze is vooral bekend vanwege de hunebedden. Hun aardewerk is anders dan dat van de Swifterbanters in vorm en versiering.



Een handgevormde pot van aardewerk, met puntbodem. De pot is versierd met ingestoken putjes.

BIOGRAFIE

TRIJNTJE - HET OUDSTE VOLLEDIGE SKELET VAN NEDERLAND

Trijntje wordt rond 5500 v.Chr. geboren. Ze maakt deel uit van een groep rondtrekkende jagers-verzamelaars en woont met haar familie op een donk - een soort rivierduin - in de buurt van Hardinxveld, Zuid-Holland. Op deze donk zijn ook resten gevonden van eenden, ganzen, zwanen, reigers en meerkoeten; het lijkt erop dat de bewoners echte jagers waren. Trijntje is bijna vijftig als ze overlijdt. Aan de littekens op haar bekken te zien heeft ze in haar leven ten minste één kind gebaard. Waarschijnlijk eet Trijntje tijdens haar leven ruw en

hard voedsel, of bewerkt ze dierenhuiden met haar tanden, want die zijn nogal afgesleten. Maar verder verkeert ze in relatief goede gezondheid.

In 1997 wordt Trijntje bij een archeologische opgraving in de polder bij Hardinxveld-Giessendam gevonden. Haar skelet is het oudste, volledige skelet dat in Nederland is gevonden. Archeologen vinden haar uitgestrekt liggend op haar zij, in een kuil. Bij haar schedel worden kleine stukjes rode oker aangetroffen die daar misschien als een soort grafgift zijn neergelegd.



Hunebedden in Drenthe.

TRECHTERBEKERCULTUUR EN HUNEBEDDEN

Vanuit Zuid-Scandinavië verbreidt de Trechterbekercultuur zich rond 3400 v.Chr. naar Noord-Nederland. Dit zijn de bouwers van de bekende hunebedden, grote grafmonumenten die ook wel megalieten worden genoemd. Een aantal eeuwen bouwen ze deze grafmonumenten, vermoedelijk voor de elite. De Trechterbekercultuur is een noordelijke agrarische cultuur, ook weer gekenmerkt door een specifiek soort aardewerk. Het heeft niet, zoals de zwarte Ertebøllepotten, puntbodems: het aardewerk van de Trechterbekercultuur heeft een platte onderkant en een hoge trechterhals.²⁰ Uit archeologisch onderzoek blijkt dat de nederzettingen klein zijn en dat landbouw een belangrijke rol speelt. Daarnaast houden sommige bewoners zich ook bezig met jagen en verzamelen, hoewel die leefwijze steeds meer plaatsmaakt voor een agrarisch bestaan.²¹ Naakte gerst en emmertarwe, zo heten de oergranen die ze verbouwen, doen het goed op schralere gronden.

De graven, die tot op de dag van vandaag overeind zijn gebleven in de provincies Drenthe en Groningen, bestaan uit grote zwerfstenen, afgedekt met grond. De hunebedden werden maar korte tijd gebouwd, in de periode 3350 tot 3050 v.Chr., maar ze bleven nog vele eeuwen in gebruik. In totaal zijn er 54 hunebedden bewaard gebleven in Nederland. In Duitsland en Denemarken zijn er nog honderden te vinden.²²

Een komen en gaan van volken en culturen

De neanderthalers en de Bandkeramiek- en de Swifterbantcultuur verdwijnen, soms zonder een spoor. Over duizenden jaren komen er steeds nieuwe volkeren en nieuwe culturen, die zich hier vestigen, zich mengen, elkaar beïnvloeden en in elkaar opgaan. Over grote afstanden trekken volkeren van de ene naar de andere plek, waarbij het wiel, dat tussen 4000 en 3000 v.Chr. wordt uitgevonden, heel belangrijk is geweest. Met boten en op dieren was het al mogelijk om grote afstanden af te leggen, maar met de uitvinding van het wiel ontstaat een vervoermiddel waarmee grote hoeveelheden goederen over het land kunnen worden vervoerd. En het wiel is niet alleen een praktisch, maar ook een symbolisch voorwerp. Het was meer dan alleen een technische uitvinding, het was ook een magisch symbool. We vinden het vaak terug in moerassen langs de wegen, waar het eerder geofferd dan gebruikt lijkt te zijn.



Het oudste wiel van Nederland, uit ongeveer 2750 v.Chr., te zien in het Drents museum. Het werd samen met een tweede exemplaar gevonden in een veengebied bij Ubbena.

DNA-sporen en het Yamnajavolk

20

Van wie stammen wij nou eigenlijk af en waar kwamen 'ze' vandaan? In het gebied dat nu Nederland is, was het een komen en gaan van verschillende prehistorische volkeren. We hebben van hen geen andere sporen dan resten aardewerk, gereedschap, botten, restanten van hun huizen en nederzettingen.

Toch krijgen we een steeds beter beeld van onze herkomst. Dankzij de stormachtige ontwikkeling die het onderzoek naar het menselijk DNA het afgelopen decennium heeft doorgemaakt. De nieuwe wetenschap van de archeogenetica onderzoekt het DNA in dierlijke en plantaardige resten. Door het DNA van mensen uit de prehistorie en onszelf te onderzoeken en vergelijken, kunnen verbanden worden gelegd tussen mensen en bevolkingen in verschillende tijden en gebieden. Ook kunnen we steeds beter de zwerftochten van de dragers van een bepaald DNA in kaart brengen. Zo hebben we ontdekt dat onze wortels niet alleen liggen in de jagers-verzamelaars die als eersten ons land bevolkten. Ook de nieuwe boeren van de Klokbeker- en Touwbekercultuur hebben een grote invloed op ons gehad. Dat zijn sterk op elkaar lijkende agrarische culturen die over grote delen van Europa verspreid raken en rond grofweg 3000 v.Chr. in onze landstreken arriveren. Daarnaast zijn in ons genetisch materiaal ook sporen te vinden van nomadische volken zoals de Yamnaja, die zich rond 2800 v.Chr. vanuit de Zuid-Russische steppe over heel Europa verspreiden. Veel West-Europeanen dragen sporen van Yamnaja-DNA met zich mee. Maar hoe heeft dit volk zo hun stempel kunnen drukken op de al aanwezige bevolking?